

Nika Ćurić

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)

diplomski studij povijesti umjetnosti, istraživački smjer: Renesansa i barok
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Loosova kritika bečkog konzervativizma na primjeru arhitekture Ringa

Sažetak:

U eseju se raspravlja o arhitekturi bečke *Ringstrasse*. Nakon što su sredinom 19. stoljeća uklonjene stoljetne fortifikacije, grad je prodajom novooslobođenog zemljišta financirao izgradnju nekoliko reprezentativnih javnih građevina, poduprtih kapitalom liberalnog građanstva. Osim javnih, gradile su se i velebne stambene zgrade. Liberalno građanstvo diktiralo je izbor stila novih zgrada, a historicizam i razni neostilovi dominirali su gradnjom. Upravo u tome vidljiv je odraz njihove konzervativnosti – tek na samom kraju stoljeća prihvatit će moderne stilove koje su zagovarali progresivni Bečani poput Adolfa Loosa.

Ključne riječi:

Ringstrasse, Beč, historicizam, modernizam, konzervativnost, Adolf Loos

„U obilju pravih ili prividnih kontradiktornosti u povijesnoj predaji i u tada aktualnom trenutku svaki će pozorniji promatrač uočiti neobičnu istodobnost, a u ponekim slučajevima i iznenađujuću spregu, konzervativnih i modernističkih pogleda.“¹ Rečenica Viktora Žmegača iz njegove studije *Bečka moderna* (1998.) opisuje Beč u drugoj polovini 19. stoljeća. Taj kozmopolitski grad bio je središte multikulturalne Monarhije, a sredinom 19. stoljeća doživio je kulturni procvat. *Ringstrasse* je bila oku najuočljivija promjena. Ulica koja je nastala na mjestu stoljetnih zidina danas je ispunjena brojnim reprezentativnim građevinama. Središte Beča velika je atrakcija za turiste, no historicističke građevine raznih neostilova kod suvremenih progresivnih promatrača pobuđivale su brojne negativne kritike.

Kritičari Beča, mentaliteta, promjena, zbivanja, kulture i svakodnevice postojali su, međutim, još oko 1900. godine. Radi se o maloj skupini intelektualaca, novinara, književnika, filozofa, arhitekata i drugih stručnjaka kojima je zajedničko bilo ono što filozof i povjesničar Allan Janik naziva „kritičkim modernizmom“.² Jedan od njih bio je i Adolf Loos, bečki arhitekt, jedan od najoštrijih kritičara historicizma i zagovornika moderne arhitekture. Njegovi modernistički pogledi bili su u potpunoj suprotnosti s većinskim javnim mišljenjem koje je svoju konzervativnost pokazalo zalažući se za izgradnju historicističkih zgrada duž *Ringa*.

Krajem 19. stoljeća Adolf Loos objavio je nekoliko eseja u časopisu *Ver Sacrum* u kojima iznosi svoja promišljanja o Beču, a u eseju *Potemkinova sela* piše sljedeće:

„Whenever I stroll along the Ring, it always seems to me as if a modern Potemkin had wanted to carry out his orders here, as if he had wanted to persuade somebody that in coming to Vienna he had been transported into a city of nothing but aristocrats.“³

Zašto A. Loos uspoređuje građevine *Ringstrasse* s Potemkinovim lažnim kulisama? Budući da je vlast odlučila ukloniti fortifikacije Beča, oslobođeni prostor parceliran je te prodan kako bi se izgradile stambene zgrade.⁴ Poneki arhitekti zalagali su se za podjelu na manje parcele na kojima bi se gradile manje građanske kuće, po uzoru na one u Engleskoj.⁵ Međutim, konzervati-

¹ Viktor Žmegač, *Bečka moderna: portret jedne kulture* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), 21.

² Allan Janik, „Wittgenstein, Loos, and Critical Modernism: Style and Idea in Architecture and Philosophy,“ u *Wittgenstein and Modernism*, ur. Michael Lemahieu i Karen Zumhagen-Yekplé (Chicago, London: The University of Chicago Press, 2017), 74.

³ Adolf Loos, *Spoken Into the Void: Collected Essays 1897-1900*, prev. Jane O. Newman i John H. Smith (Chicago – New York: MIT Press, 1982), 95. Tekst je originalno napisan na njemačkom jeziku, no zbog nemogućnosti pronalaska stručnog prijevoda na hrvatskom jeziku korišten je prijevod na engleskom kako bi se izbjeglo dvostruko prevođenje.

⁴ Carl E. Schorske, *Beč krajem stoljeća: Politika i kultura* (Zagreb: AB Biblioteka Historia, 1997), 64.

⁵ Ibid., 66.

vizam koji je „odozgo“ zahvaćao razne slojeve društva koji su u historicizmu pronalazili legitimaciju vlastitog uspona (građanstvo) ili postojanja habsburškog imperija (šire mase), zahtijevao je nastavak izgradnje velebnih palača koje su s historicističkim dekorom slale poruke o moćnom Carstvu i njegovoj prošlosti. Stoga je vlast prodavala velike parcele na kojima su se gradile monumentalne stambene zgrade. Njihova su pročelja bila reprezentativna te su ujedinila ne samo brojne stanove u unutrašnjosti, već i ljude iz raznih društvenih slojeva koji su tamo živjeli.⁶ U eseju A. Loos problematizira upravo tu potrebu građana da makar i samo njihova fasada bude reprezentativna; dovoljno je što žive u takvim zgradama, bez obzira na to što zapravo iznajmljuju jedan mali komad velike palače. Oni tako mogu s ponosom pogledati pročelje, diviti se arhitekturi i na taj način se barem prividno približiti načinu življenja plemića u palačama. Loos kritizira građansku dvoličnost i postavlja pitanje: „Does the owner of an imitation diamond not gaze fondly at the glittering glass? Oh, the tale of the deceiver deceived!“⁷

A. Loos proziva sve one koji svoju „dvoličnost“ zadovoljavaju lažnim sjajem pročelja koje skriva „bijedu“ njihovog stvarnog života. Većina građevina bečkog Ringa nastaje od 1870-ih godina nadalje, obilježavajući tako bečki *fin de siècle*. Liberalno građanstvo upravo je tad došlo na vlast, odnosno od eksperimentiranja s ustavnim monarhijom od 1860. godine koja kulminiraju Nagodbom 1867. godine. Za razliku od procesa koji su u Francuskoj ili Velikoj Britaniji zahvatili šire građanstvo još u 18. stoljeću, ustrajnost feudalnih struktura do 1848. godine i otpor samih Habsburgovaca da nastave projekt Josipa II. i Leopolda II. u reformnom smislu Habsburšku su Monarhiju do 1860-ih godina činili ovisnom o aristokraciji. Građanstvo se još u drugoj polovini 19. stoljeća mora odmjeravati s interesima aristokracije, što je najbolje pokazano neuspjehom donošenja liberalnog ustava 1849., ali i u desetljećima nakon revolucije. Asimilacija s aristokracijom također nije dolazila u obzir. Kultura se dijelu građanstva činila kao najbolji put prema asimilaciji i integraciji u imaginarni i realni narativ koji je davao smisao državnom kompleksu. Osim toga, teza je Carla E. Schorskea da je dio građanstva do 1890-ih politiku općenito zamijenio kulturom, smatrajući da je liberalna agenda u političkom smislu doživjela neuspjeh.⁸ Dvor je, u načelu, preferirao suradnju s aristokracijom, ali je uslijed gospodarskih promjena bio primoran računati prvenstveno na građanstvo; kamen temeljac takvog kompromisa, kao i dokaz lojalnosti, bilo je nastavljanje zagovaranja historicizma kao „državnog“ pravca.⁹ Tako se građanstvo našlo u ambivalentnoj poziciji posrednika između modernog (ili „višestrukih modernosti“, koncepta S. N. Eisenstadta) i težnje da se barem donekle prilagodi „starom poretku“. Umjesto da postanu pokretači moderne umjetnosti, na ovaj način građani Beča zakočili su dolazak moderne arhitekture – smatrali su kritički modernisti u Beču. Među njima bio je i Loos, koji građanstvu zamjera što ne ide u korak s vremenom, već se zadovoljava

⁶ Ibid., 70.

⁷ Loos, *Spoken Into the Void*, 95.

⁸ Schorske, *Beč krajem stoljeća*, passim.

⁹ Ibid., 25-27.

onim minimalnim što može dobiti od „starog svijeta“.¹⁰ Metafora Potemkinovih kulisa, koju je upotrijebio Loos, savršeno je opisala potrebu dijela bečkog građanstva koje je u kulisnim pročeljima velebnih zgrada tražilo verifikaciju vlastitog statusa i mjesta u imperijalnoj strukturi u Habsburškoj Monarhiji, analogno statusu plemstva kojemu su ustvari težili.

Kakva je to historicistička arhitektura „pobijedila“ Loosovu imaginarnu modernističku arhitekturu u središtu Beča? Imaginarnu jer, niti po formaciji niti po drugim preduvjetima, prostora za modernističku izgradnju središta Beča u zadnjem desetljeću 19. stoljeća još nije bilo. Prodajom parcela na području *Ringa* financirala se izgradnja nekoliko reprezentativnih javnih građevina. Kao i u izgradnji historicističkih stambenih zgrada, i javne su izgradili „konzervativni“ arhitekti pozivajući se na velike povijesne stilove. Cijelo razdoblje obilježeno je izgradnjom na području *Ringa*, zbog čega je to doba simbolično nazivano, i u historiografiji i šire, *Ringstrassenära*.¹¹ Stil novih građevina diktirala je vlast čiji su vođe bili liberali, predstavnici građanstva koje je zagovaralo historicistički stil. Liberalima u Habsburškoj Monarhiji vlast je počela izmicati krajem stoljeća pojavom novih stranaka raznih usmjerenja, od nacionalističkih do socijalističkih, koje se okreću masovnoj politici.¹²

Pojava novih stranaka i njihova nemogućnost da se slože uzrokovala je parlamentarnu krizu što je rezultiralo padom liberalne vlade 1899. godine i uspostavom činovničke vlade na čijem je čelu bio Ernest von Koerber koji je za ministra kulture postavio Wilhelma von Hartela. Ovime je dokinuto podupiranje povijesnih stilova u državnoj arhitekturi te su i moderni umjetnici poput Otta Wagnera dobili mogućnost da državne zgrade projektiraju u secesijskom stilu.¹³ Međutim, dotad su liberali izgradili dvanaest javnih neostilskih zgrada zbog kojih je američki povjesničar William M. Johnston Beč nazvao „muzejom historijske arhitekture“.¹⁴ Po važnosti se ističu neogotička Zavjetna crkva (*Votivkirche*) arhitekta Heinricha von Ferstela i zgrada Parlamenta, simbol demokracije, koju je projektirao Theophil von Hansen u klasičnom grčkom stilu aludirajući time na kolijevku demokracije. Renesansa, stil iz vremena humanizma i preporoda, poslužila je kao uzor Heinrichu von Frestelu za zgradu Sveučilišta, a gotika, „nacionalni stil“, poslužila je Gottfriedu Semperu i Karlu von Hasenaueru za projekt Gradske vijećnice. „Sagrađene da ugode buržoaziji koja nikada nije gajila vlastiti stil, te su zgrade oponašale stare fasade, te ukazivale na funkciju povijesnim aluzijama“,¹⁵ objašnjava Johnston, koji ovom rečenicom nudi svojevrsno opravdanje za korištenje starih stilova. Suvremenik A. Loosa, Camilo Sitte, također arhitekt, stekao je slavu svojim promišljanjima o urbanizmu bečke *Ringstrasse*.¹⁶ No, C. Sitte imao je potpuno suprotno mišljenje od A. Loosa.

¹⁰ Loos, *Spoken Into the Void*, 95-96.

¹¹ Carl E. Schorske, *Thinking with History: Explorations in the Passage to Modernism*. (Princeton-Chichester: Princeton University Press, 1998), 157.

¹² Schorske, *Beč krajem stoljeća*, 129-131.

¹³ *Ibid.*, 248-249.

¹⁴ William M. Johnston, *Austrijski duh: Intelektualna i društvena povijest 1848-1938*. (Zagreb: Globus, 1993), 156.

¹⁵ *Ibid.*, 157.

¹⁶ *Ibid.*, 157-158.

Kritizirao je urbanizam Ringa, a za zgrade je smatrao da „smo sretni što ih tako uspjele posjedujemo“.¹⁷ Tako je opravdavao korištenje starih stilova, kritizirao je njihov raskorak s funkcijom koja služi modernom svijetu.¹⁸ U svojoj knjizi *Gradogradnja* (*Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, 1889.) Sitte se gotovo usputno osvrće na modernu arhitekturu, nazivajući zgrade „modernim stambenim sanducima“; smatra da je takva arhitektura dosadna za razliku od starih stilova koje treba proučavati, iz njih učiti i kopirati ih kako bi i njegovo doba krasili „harmonija i očaravajući dojmovi“.¹⁹ Iako Sitte u svom djelu ne problematizira modernu arhitekturu, vrlo jasno ističe svoj stav. On je konzervativac koji ne vidi ništa pozitivno u modernoj arhitekturi, suprotnost Loosu i njegovom stavu prema historicističkoj arhitekturi o kojem piše u eseju:

„Should we be ashamed to be nineteenth-century men and not men who want to live in a building whose architectural style belongs to an earlier age? If we ceased to be ashamed, you would see how quickly we would acquire an architecture suited to our own times.“²⁰

A. Loos bio je razočaran upotrebom povijesnih stilova i nedostatkom interesa Bečana za modernu umjetnost. Njegov učitelj, arhitekt Otto Wagner, koji se također „borio“ protiv historicizma, uveo je secesiju, a „gradio je za sve društvene slojeve svjestan činjenice da inženjer, a ne dekorator, mora planirati gradove budućnosti“.²¹ O. Wagner promišljao je o arhitekturi kroz njenu funkciju koja je važnija od puke dekorativnosti zgrade. Funkcija je bila važnija secesijskim arhitektima, ali i dekoracija je imala svoju ulogu; za razliku od historicističkih fasada koje su skrivale raznolike stanovnike, secesionističke su trebale odražavati individualnost vlasnika.²² Iz toga su slijedila i Loosova promišljanja; međutim, on je otišao korak dalje. U jednom od svojih eseja raspravljao je o ornamentu i dekorativnosti kao „zločinima protiv razuma i dobrog ukusa“.²³ Odbacio je secesiju ili *art nouveau* svog učitelja, a danas je ostao zapamćen po svojoj zgradi u središtu Beča (tzv. *Looshaus*) koja je 1910. godine izgrađena na trgu (*Michaelerplatz*) točno preko puta južnog trakta Hofburga iz kasnobaroknog razdoblja. Svojom lišenošću dekora zgrada je izazvala šok građana Beča, koji su navikli na historicističku gradnju i pročelja dekorirana obiljem ornamenta, i strašne kritike dijela novinara koji su pisali o „monstruoznoj“ zgradi. Loos je, međutim, smatrao da je projektirao „velegradsku“ kuću koja svojim jezikom ne narušava narativnost poviješću nabijenog prostora.²⁴ Zbog njezine jednostavne fasade bez ornamenta, samo s mramorom koji se isticao, građani su je prozvali

¹⁷ Camillo Sitte, *Gradogradnja prema umjetničkim načelima* (Zagreb: Litteris, 2010), 158.

¹⁸ Schorske, *Beč krajem stoljeća*, 78.

¹⁹ Sitte, *Gradogradnja prema umjetničkim načelima*, 12.

²⁰ Loos, *Spoken Into the Void*, 96.

²¹ Johnston, *Austrijski duh*, 159.

²² Schorske, *Thinking with History*, 166.

²³ Žmegač, *Bečka moderna*, 197.

²⁴ Janet Stewart, *Fashioning Vienna: Adolf Loos's Cultural Criticism* (London, New York: Routledge, 2013), 154-155.

„kućom bez obrva“. U eseju *Ornament i zločin* (1908.) Loos raspravlja o evoluciji čovjeka kroz umjetnost i o upotrebi ornamenta koji je postao sveprisutan u svakodnevnim predmetima. Čovjek devetnaestog stoljeća imao je potrebu sve pretvoriti u ornament, čak i ondje gdje nije bio potreban. Loos to gleda i s ekonomske strane, jer ako bi radnici manje vremena ulagali na nepotrebnu dekoraciju običnog predmeta smanjilo bi im se radno vrijeme potrebno za izradu određenog predmeta, a tako povećala produktivnost. No, rijetki razmišljaju kao Loos. Po njegovom mišljenju u Austriji još nema dovoljno modernih ljudi, kako ih naziva, koji su shvatili da je ornament stvar prošlosti. Preteče umjetnosti bili su jednostavni oblici kojima su ukrašavane špilje, dok se danas takvo šaranje po zgradama proglašava vandalizmom. Odnosno, ljudi su evoluirali te on smatra da će tako doći i kraj ornamentu, samo što tadašnji ljudi još toga nisu svjesni.²⁵ Ornament nije imao nikakvu funkciju osim da bude dekoracija što je Loosu bilo nepodnošljivo i nelogično; za njega je arhitektura prvenstveno trebala biti funkcionalna pa je stoga i sve na njoj trebalo imati svoju funkciju. To ne znači da su njegove zgrade bile u potpunosti lišene dekoracije; naprotiv, igrajući se različitim materijalima poput mramora ili drveta, on je razbijao monotone plohe fasada, a opet postigao dekorativnost bez upotrebe ornamenta.

„Malo je austrijskih utopista doživjelo ostvarenje svojih snova. Herzlova židovska država [...] kao i Loosov križarski rat protiv ornamenta“ – zaključuje W. Johnston, želeći povezati i najudaljenije ideje intelektualne klime Beča oko 1900. godine.²⁶ Promatrajući razvoj arhitekture kroz 20. stoljeće lako se može uvidjeti upravo to da je Loos, odnosno modernizam, pobijedio. Loos je bio progresivan, suviše moderan za svoju okolinu. Živio je u gradu koji je nastojao ostati u prošlosti – glavni grad zastarjele Monarhije bio je odraz konzervativne države i njezinih stanovnika. Loos sa svojim promišljanjima nije tražio nemoguće, već ono neizbježno – svijet, pa tako i umjetnost, mora svakodnevno pomicati granice, umjetnost ne može stagnirati, već se mora razvijati. Zgrade Beča reflektiraju svoje vlasnike, umjetnost je odraz onoga tko je napravi, a Beč je, pa tako i veći dio bečkog građanstva, bio konzervativan, zavidan na prošlosti, nespričan suočiti se s budućnosti, što je svoj odraz našlo i u arhitekturi *Ringa*. Loosova arhitektura šokirala je Bečane, a danas je postala jedan od simbola grada, poput kakvog „bečkog Eiffelovog toranja“ za koji su se pisale peticije da se ukloni, a danas je među najpoznatijim arhitekturnim ostvarenjima. Ponekad su potrebni pojedinci koji će sa svojim idejama biti suviše progresivni, a svojim suvremenici radikalni, kako bi se nešto promijenilo.

²⁵ Adolf Loos, *Ornament i zločin* (Zagreb: Meander, 2003), 5-24.

²⁶ Johnston, *Austrijski duh*, 414.

Bibliografija

Janik, Allan. „Wittgenstein, Loos, and Critical Modernism: Style and Idea in Architecture and Philosophy.“ U *Wittgenstein and Modernism*, ur. Michael Lemahieu i Karen Zumhagen-Yekplé, 72-88. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2017.

Johnston, William M. *Austrijski duh: Intelektualna i društvena povijest 1848-1938*. Zagreb: Globus, 1993.

Loos, Adolf. *Ornament i zločin*. Zagreb: Meander, 2003.

_____. *Spoken Into the Void: Collected Essays 1897-1900*. Preveli Jane O. Newman i John H. Smith. Chicago – New York: MIT Press, 1982.

Sitte, Camillo. *Gradogradnja prema umjetničkim načelima*. Zagreb: Litteris, 2010.

Schorske, Carl E. *Beč krajem stoljeća: Politika i kultura*. Zagreb: AB Biblioteka Historia, 1997.

_____. *Thinking with History: Explorations in the Passage to Modernism*. Princeton – Chichester: Princeton University Press, 1998.

Stewart, Janet. *Fashioning Vienna: Adolf Loos's Cultural Criticism*. London, New York: Routledge, 2013.

Žmegač, Viktor. *Bečka moderna: Portret jedne kulture*. Zagreb: Matica hrvatska, 2012.

Loos's Critique of Viennese Conservatism on the Example of the Ring's Architecture

Abstract:

The essay discusses the architecture of *Ringstrasse* in Vienna. After the centuries-old fortifications were removed in the middle of the 19th century, the city financed the construction of several representative public buildings by selling the newly vacated land. In addition to public buildings, residential buildings were also built. The liberal bourgeoisie dictated the choice of style of new buildings; historicism and various neo-styles dominated the building. It is in this that we see a reflection of their conservatism; only at the end of the century will they embrace the modern styles advocated by the progressive Viennese like Adolf Loos.

Keywords:

Ringstrasse, Vienna, historicism, modernism, conservatism, Adolf Loos